

**BOLALARDA TABIATGA DOIR TASAVVUR VA TUSHUNCHALAR
SHAKLLANISHINING PEDAGOG-TA'LIM O'LVUCHI O'ZARO MUNOSABATLAR**

Hamroqulova Dilnavoz Fayziyevna

University Of Science And Technologies, Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10115903>

***Аннотация.** В данной статье выявлена роль окружающей природы в развитии сознания ребенка, в росте интереса к живой и неживой природе.*

***Ключевые слова:** природа, развитие, сознание, ребенок, интерес, живая природа, неживая природа, воспитатель, учитель.*

***Abstract.** This article reveals the role of the surrounding nature in the development of a child's consciousness, in the growth of interest in living and inanimate nature.*

***Keywords:** nature, development, consciousness, child, interest, living nature, inanimate nature, educator, teacher.*

O'zbekiston kelajagi poydevori bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishda maktabgacha tayyorlov guruhi va birinchi sinf bolalarida tabiatga doir tasavvur va tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki, tabiatga mehr-muhabbat bu, eng avvalo, o'z xalqi va Vataniga bo'lgan sadoqatdir. Insonning buyuk kelajakka bo'lgan intilishlari tabiat va jamiyatga bo'lgan mehr-muhabbatidan boshlanadi. Bolalarda tabiatga oid bilimlar birdaniga faqulodda paydo bo'lmaydi. Ular dastlab, tabiatga doir tasavvur va tushunchalar shaklida vujudga kelib asta-sekin o'sib rivojlanib boradigan murakkab ruhiy jarayondir. Bolalarda tabiat to'g'risidagi real tasavvur tushunchalarni hosil bo'lishi uchun ularda tabiatga qiziqish va ijobiy munosabat ona yerga muhabbat vatanparvarlik, mehnatsevarlik sifatlarini o'stirish zarur. Bular o'z navbatida tabiatni muhofaza qilish tabiat boyliklaridan ehtiyotlik bilan tejab foydalanish madaniyatini taqozo qiladi.

Tasavvur – bu sezgi organlari faoliyatining mahsuli bo'lib, kishining narsa va xodisalarga doir tajribasiga asoslanadi.

Tushuncha – fikrlash mahsuli bo'lib, narsa va hodisalarning muhim belgilarini umumlashtirib, birlashtirib aks ettiruvchi umumiy nomdir.

Bolalarda ona tabiatga muhabbat o'yg'otish – ularda tabiatni muhofaza qilish hamda tabiat boyliklaridan ehtiyotkorona foydalanish, inson mehnati bilan yaralgan narsalarni ehtiyotlab saqlash, mehnatni qadrlash, vatanni sevis, kishilarning ijtimoiy hayoti va mehnati bilan tanishtirish hamda ularda axloq madaniyatni tarbiyalashdan iborat.

Tabiat bitmas-tuganmas xazina. Jonli va jonsiz tabiat, uning turli-tuman o'simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to'g'ri o'sib, shakllanishida, tabiatda bo'ladigan voqea-hodisalarning sir-asrorlarini o'rganib voyaga yetishda katta manba bo'lib xizmat qiladi. Bolalar har bir narsaga qiziquvchan bo'ladi, atrofdagi, bog'cha va maktab hovlisidagi rang-barang gullari, sharqirab oqayotgan suvlarni, guldan-gulga qo'nib uchayotgan kapalaklarni, betinim sayrayotgan qushlarni ko'rib quv naydi, yayraydi.

Bola ongining o'sishida jonli va jonsiz tabiatga bo'lgan qiziqishning ortishida tevarak-atrofdagi tabiatning roli beqiyos kattadir. Shuning uchun ham bog'cha yoshidan boshlab tabiat haqida dastlabki tushunchalarni berib borish tabiatni o'rganishning asosiy maqsadi bo'lib qoladi. Tabiatni o'rganish bola yashab turgan joy tabiatini yoki jonajon o'lkasini tabiatni o'rganishdan boshlanadi. Bunda bolalar, avvalo, o'zi tarbiyalanadigan bog'cha va maktab maydonchasidagi,

uning tevarak-atrofidagi o'simlik va hayvonlar bilan, u yerning suvi, tuprog'i, iqlimi bilan tanishadilar. Buning foydali tomoni shundaki, yosh bolalar o'zi yashaydigan, o'zi tarbiyalanadigan yerdagi o'simlik va hayvonlarni har kuni ko'radi, ularni nomini bir kunda bir necha marta eshitadi. Bu-bolalar yodida tez qolib, uzoq saqlanadi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirar ekanmiz, tabiatga doir bilimlarning sodda, hayotiy, tushunarli ekanligini ham alohida esda saqlashimiz lozim. Bola atrofidagi voqea-hodisalarni zo'r ishtiyoq bilan kuzatadi va undan kuchli ta'sirlanadi, u haqda hayajon bilan so'zlab beradi. Bolalar o'zlarini qiziqtirgan narsalarni uzoqdan ko'rish bilangina qoniqmaydilar, uyga keltirilgan narsalarni albatta ular ko'rishni, iloji bo'lsa uni harakatta keltirib ko'rishni istaydilar. Shuning uchun ham ota-onalar uyga olib kelingan buyumlarni, predmetlarni, sabzavot, meva va hayvonlarning nomi hamda nima uchun ishlatilishi, foydali yoki zararli tomonlarini, nima uchun kerakligini tushuntirib berishlari lozim. Ana shular natijasida bolalarda kuzatuvchilik, bilimga qiziqish, tafakkur va nutq ham tarkib topadi, yangi tushunchalar hosil bo'ladi, ularning so'z boyligi ortadi. Bola tabiat bilan yaqindan munosabatta bo'lib, o'z o'lkasini, tug'ilib o'sgan yerini, Vatanini yanada kuchliroq sevib qoladi. Gullarning va mevalarning hidi, shakllari ranglari, qushlarning sayrashi, ariqlarda suvning sharqirab oqishi, o't va quruq barglarning shitirlashi bolalarga tabiatdagi narsa va xodisalarni his qilishga imkon beradi, ularda estetik hissiyotni tarbiyalash va o'stirish uchun boy material bo'lib xizmat qiladi.

Bolalar tabiatni o'rganar ekanlar, tabiatdagi narsa-hodisalarning doimo bir xilda turmasligi, chunonchi, yil fasliga qarab, o'rmon, bog', dala hamda daryolar tashqi ko'rinishining o'zgarishi, daraxtlarning gullashi, meva berishi kabi qonuniy bog'lanishlarni bilib oladilar.

Tabiatdagi narsa va hodisalar tabiiy sabablar bilan qonuniy ravishda o'zgarishini, mohiyatini anglab olish ayniqsa muhim. Tabiatni o'rganish davomida har xil voqea-hodisalar, predmetlar, jonli-jonsiz tabiat jismlari, havo xossalari, vaqt haqida dastlabki tasavvur va tushunchalarga ega bo'ladilar.

Kuzatishlar vaqtida bolalar kundalik hayotning narsalarini qabul qilib, ulardagi o'xshashlik va tafovut, belgilarini topadilar, ularda oddiy tushunchalar shakllanadi. Fikrlash jarayonida bolalarda aniq tushunchalar vujudga keladi. Masalan, "bu-qizil gul", "bu daraxt". Tushuncha, tasavvurning hosil bo'lishida, fikrlash jarayonida jism va hodisalarni tahlil qilish, sintezlash, taqqoslash va umumlashtirish katta o'rin oladi. Fikr bevosita qabul qilish va tasavvurlar asosida shakllanadi. Masalan, "daraxt ildiz, tana, poya, barg, gullar va mevalardan iborat" degan fikr daraxtlarni kuzatish, ularning xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish, o'simlikning atalgan qismlarni taqqoslash, tegishli xulosa chiqarishga asoslangan. Fikrlash faoliyati jarayonida bolalarda atrof-olam to'g'risida tushunchalar shakllanadi. Tushuncha ochib beriladigan fikrlar yig'indisini, uning mazmunini tashkil qiladi. Tabiat jismlari yoki ob'ektlarning birortasi to'g'risida bolalar qancha ko'proq fikr aytsalar, tushunchalar mazmun jihatdan shunchalik boyroq bo'ladi, bu fikrlarda ifodalangan belgilar qanchalik muhimroq bo'lsa, tushuncha mazmun jihatdan shunchalik chuqurroq bo'ladi.

Ob'ektiv borliqning tarkibiy qismi bo'lgan tabiatni, undagi har xil xodisalar va jarayonlarni ko'rish, kuzatish natijasida bolalarda yuzlab savollar tug'iladi. Daraxtlarning o'sib rivojlanayotganligi, yam-yashil yaproqlarga burkanib turganligi, dala-yu qirlarga o't-o'lanlarning gurkirab turganligi, osmonda qushlarning parvoz etib uchayotganligini, sharqirab oqayotgan soy va anhor suvlarida xilma-xil baliqlar va boshqa jonivorlar yashayotganligini o'z ko'zi bilan ko'rgan kuzatgan bola tarbiyachilarga qarata "Nima uchun daraxtlar gullaydi?", "Baliqlar nima bilan ovqatlanadi?", "Baliqlar ham uxlaydimi?", "Qushlar kechasi qaerda yashaydi?" degan son-

sanoqsiz savollarni bera boshlaydi. Bolalar tomonidan berilayotgan savollarga ajablanmasdan, aksincha savollarni bolalarning tabiat hodisalariga qiziqishi kuchayib borayotganligi belgisi sifatida qarash kerak. Shuning uchun ham ota-onalar, tarbiyachi va o'qituvchilar bolalar tomonidan beriladigan barcha savollarga ularning yosh xususiyatlari, saviyalarining rivojlanish darajasini inobatga olib, qisqa, sodda, aniq va tushunarli qilib javob berishlari maqsadga muvofiq. Berilgan javobni bolalar to'la o'zlashtira olmasliklari ham mumkin. Shunday paytda tarbiyachi va o'qituvchilar bolalarning tabiatga oid qiziqishlari rivojlanishini to'xtatmaslik, ularni hijolat qilmaslik uchun "hademay sen ulg'ayib katta bo'lsang, ko'plab kitoblarni o'qiysan, bugun bilmagan va tushunmaganlaringni keyinchalik mukammal bilib olasan"deb ularni ishontrish lozim.

Shunday ekan, maktabga tayyorlov guruhi va birinchi sinf bolalarining tabiatga doir tasavvur va tushunchalarining shakllanishida uzviylikni ta'minlash zarur, bunda tarbiyachi va o'qituvchilarning xizmati kattadir. Chunki, bu ishlar maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlanib, boshlang'ich sinflarda bolalarga tabiatga doir tasavvur va tushunchalarni shakllantirish izchillik asosida davom ettirilgandagina, ulardagi bilim, ko'nikma va malakalar rivojlanib boradi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlkatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir - Toshkent: "O'zbekiston", 2018.
2. Haydarov Q., Nishonova S. Tabiatshunoslik asoslari va bolalarni atrof-tabit bilan tanishtirish.- Toshkent, "O'zbekiston", 1992.
3. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda ekologik tarbiya berish.-Toshkent, "O'qituvchi", 1995.
4. Д Маджидова [Психолого-педагогическое сопровождение выявления и развития способностей учащихся в системе непрерывного образования](#) Журнал: "Pedagogika", 14-16.
5. Маджидова Д.А., Исламова Н. Шахснинг китобхонлик маданиятини ривожлантириш - мустақил ижодий тафаккур асоси / "Узлуксиз таълим жараёни субъектларининг китобхонлик маданиятини ривожлантириш: муаммолар ва ечимлар". Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти, 2020 йил 20-21 октябрь. – 60-64 б.
6. Дилдора Маджидова. Стратегия повышения профессионализма педагогов в дошкольных образовательных организациях / "Янги Ўзбекистонда педагогик таълим инновацион кластерини ривожлантириш истиқболлари" мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман, 2022 й. 20-21 май, 230-233.